

1917

1941

НА КРУТЫМ ПАВАРОЦЕ ГІСТОРЫІ

Мінск пасля перамогі Лютаўскай рэвалюцыі 1917 г.

27.2(12.3)1917 г. у Петраградзе перамагло паўстанне рабочых і салдат, перагаворнае супраць царскага ўрада. У выніку перагавораў выканкома Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў з лічэбнай парламента ўлада перайшла да Часовага камітэта Дзяржаўнай думы на чале з яе старшынёй М.У.Радзянкам. 2(15) сакавіка быў сфарміраваны Часовы ўрад (старшыня Г.Я.Львоў).

З-за жорсткага кантролю над рас-
паўсюджваннем інфармацыі, устаноў-
ленага камандаваннем Заходняга
фронту, звесткі пра паўстанне ў ста-
ліцы з'явіліся ў Мінску 3—4(16—17)
сакавіка ўжо пасля адрачэння цара і
яго брата ад трона, фактычна адначас-
ова з дэкларацыяй Часовага ўрада аб
амністыі палітычным зняволеным,
расаванні паліцыі і жандармерыі,
паданні грамадзянам дэмакратычных
праваў і свабод і інш.

Усведамляючы небяспеку стыхій-
ных выступленняў у ваенны час, дум-
ці камітэт, а затым і Часовы ўрад
апінуліся да вайсковага, гарадскога і
земскага кіраўніцтва, да арганізацый
[Усерасійскага земскага саюза (УЗС),
Усерасійскага саюза гарадоў (УСГ),
Ваенна-прамысловага камітэта (ВПК)
і інш.] на абслугоўванні фронту з
аглядкам аб захаванні парадку і паляп-

шэнні харчовага забеспячэння насель-
ніцтва. У ліку першых гарадоў Белару-
сі, грамадскасць якіх прычынілася да
адпаведнай дзейнасці, быў Мінск. Тут
з дазволу галоўнакамандуючага За-
ходнім фронтам генерала А.Е.Эверта
ў ноч з 3 на 4(16—17).3.1917 г. на схо-
дзе кіраўнікоў губернскага земства, га-
радской думы, камітэтаў УЗС і УСГ,
прадстаўнікоў сацыяльных, канфе-
сійных і іншых пластоў насельніцтва
адбылося заснаванне Камітэта грамад-
скай бяспекі. Яго ўзначалілі грама-
дзянскі камендант Б.М.Самойленка і
грамадзянскі камісар С.Б.Хржан-
стоўскі, якія да гэтага часу займалі
пасады (адпаведна) старшыні губерн-
скай земскай управы і гарадскога га-
лавы. У ліку першых мерапрыемстваў
Камітэта было раззбраенне паліцыі і
падтрыманне парадку ў горадзе, што
ажыццявіў атрад міліцыі на чале з
М.А.Міхайлавым (М.В.Фрунзе),
сфарміраваны з работнікаў УЗС.

З раніцы 4(17) сакавіка, нягледзя-
чы на заклікі Камітэта аб захаванні
спакою, жыхары горада, галоўным чы-
нам рабочыя, пачалі выходзіць на
вуліцы. Апоўдні да 1500 работнікаў
Земсаюза і Земгара з чырвонымі
сцягамі і крыкамі «ўра» прайшлі па
цэнтральных вуліцах. На мітыngu, што

адбыўся каля будынка Земгара, перад маніфэстантамі выступілі старшыня УЗС В.В.Вырубаў і грамадзянскі камэндант Б.М.Самойленка. Змест іх прамоў зводзіўся да заклікаў аб ўзмацненні дапамогі фронту.

4(17) сакавіка па ініцыятыве работнікаў УЗС Б.П.Позерна, І.Е.Любімава, М.А.Міхайлава, А.К.Пайкеса і іншых быў заснаваны Савет рабочых дэпутатаў, які паставіў сабе за мэту згуртаванне працоўных для абароны класавых і агульнадэмакратычных інтарэсаў. 5(18) сакавіка выдадзена першая на Беларусі газета сацыял-дэмакратычнага кірунку «Известия рабочих депутатов» (рэдактары А.К.Пайкес, з лета — У.А.Неўскі).

5(18) сакавіка на другім пасяджэнні Савета з удзелам 68 чалавек ад 23 прадпрыемстваў, у тым ліку бундаўцы, сацыял-дэмакраты, члены яўрэйскага камітэта, некалькі прадстаўнікоў ад вайскоўцаў і інш., было вырашана захаваць паўнамоцтвы выканкома (старшыня Б.П.Позерн), уключыць у яго склад бундаўцаў і сацыял-дэмакратаў, павялічыць сваё прадстаўніцтва ў Камітэце грамадскай бяспекі. Такім чынам, Савет рабочых дэпутатаў не прэтэндаваў на ўладу, а ў гэтым пытанні прызнаваў прыярытэт за Камітэтам грамадскай бяспекі.

5(18) сакавіка генерал Эверт санкцыяніраваў прызначэнне Б.М.Самойленкі на пасаду мінскага губернскага камісара Часовага ўрада. Ранейшае кіраўніцтва (губернатар У.А.Друцкі-Саколінскі і яго намеснік), нягледзячы на вернападданніцкія тэлеграмы на адрас новага ўрада, звальнялася ў адстаўку.

Улічваючы высокую ступень маральна-палітычнага ўздыму мінчан, выкліканага перамогай рэвалюцыі, Камітэт грамадскай бяспекі ў пагадненні са штабам фронту і грамадскімі аб'яднаннямі абвясціў на 6(19) сакавіка гарадское свята — «Дзень Свабоды». На думку арганізатараў, яно

павінна было завяршыць «дні ўрачыстасці і маніфэстацый, пасля чаго ўсеяны маніфэстацыі павінны перапыніцца і звычайнае жыццё горада павінна вярнуцца ў нармальнае рэчышча».

6(19) сакавіка, нягледзячы на пазмурнае надвор'е, вялікія масы народу запоўнілі Саборную плошчу і бліжэйшыя вуліцы. Сабор, касцёл, званіца, дахі дамоў, балконы, расчыненыя вокны былі запоўнены людзьмі. Сярод вайсковых часцей луналі сцягі і лозунгамі «Няхай жыве Народная ўрад!», «Няхай жыве свабодная Расія!» і інш. Амаль усе ўдзельнікі свята мелі прышпіленыя на грудзях чырвоныя банты. У натоўпе віднеліся царкоўныя харугвы, сцягі, транспаранты грамадскіх арганізацый з лозунгамі «Няхай жыве рэвалюцыйная армія!», «Няхай жыве дэмакратычная рэспубліка!», «Вечная памяць змагарам за свабоду!».

Да пачатку ўрачыстага адкрыцця маніфэстацыі начальнік штаба Заходняга фронту генерал Квяцінскі павішваў часці гарнізона «з новым дзяржаўным ладам і народным урадам», нішто салдаты адказвалі гучнымі «ўрада!».

Пасля святочнага набажэнства, праведзенага епіскапам Мінскім і Тураўскім Георгіем, перад публікай выступілі генерал А.Е.Эверт, эмісар Дзяржаўнай думы М.М.Шчэпкін, гарадскі галава С.Б.Хржанстоўскі, старшыня Савета рабочых дэпутатаў Б.П.Позерн і інш.

Пасля прамоў адбыліся парад вайскоўцаў і ўрачыстае шэсце маніфэстантаў. У ліку апошніх асобна выдучалася калона працоўных, арганізаваная Бундам, якія неслі сцягі і транспаранты з лозунгамі «Няхай жыве свабодная Расія!», «Пралетарыі ўсё краін, яднайцеся!», «Няхай жыве сацыялізм!», «Няхай жыве Устаноўчы сход!», «Няхай жыве рэспубліка!».

Калі скончыўся парад, салдаты накіраваліся ў казармы, а жыхары яшчэ доўга не разыходзіліся, наладзіўшы мітынгі ў розных месцах горада.

Чістка рабочых, у асноўным бундаўцы, выведзілі могількі ахвяр 1905 г. і ўшанавалі іх памяць прамовамі і папулярнымі песнямі. Увечары таго ж дня (19) сакавіка адбыўся і першы беларускі мітынг.

9(22) сакавіка на плошчы Свабоды (былой Саборнай) адбылося ўрачыстае прыняццё прывяты гарнізоннымі войскаўцамі на вернасць Часоваму Ураду, якое скончылася парадам салдат. Шматлікая публіка шчыра вітала «вольную рускую армію» і яе кіраўнікоў на Заходнім фронце генерала Шверта.

Зваржэнне самаўладдзя, ажыццяўленне рэальных дэмакратычных свабод, перспектыва бесперашкоднага вырашэння ўсіх зладзённых праблем 1 г. д. выклікалі незвычайны ўздым прамадска-палітычнага жыцця ў горадзе. Ужо ў сакавіку абвясцілі аб сваёй дзейнасці бундаўцы, Аб'яднаная арганізацыя РСДРП, эсэры, грамадоў-

цы, сіяністы, паалейцыяністы, сацыялісты-тэрытарыялісты, «сярпаўцы», польскія сацыялісты. 11(24) сакавіка з заклікам стварыць суполку Партыі народнай свабоды (ПНС) да мінчан звярнуўся У.І.Самойла.

Адначасова адбывалася аб'яднанне працоўных у прафесійныя саюзы, вылучэнне іх прадстаўнікоў у Савет, які з 8(21) сакавіка аб'яднаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Вынікам актыўнай дзейнасці працоўных многіх прадпрыемстваў стала явчанае ўвядзенне 8-гадзіннага рабочага дня, істотнае паліпшэнне матэрыяльнага ўзроўню і інш.

Адным з важнейшых кірункаў дзейнасці Мінскага Савета стала дэмакратызацыя вайсковага жыцця, у тым ліку акупнікау Заходняга фронту. З гэтай нагоды намаганнямі салдацкіх і афіцэрскіх дэпутатаў мінскага гарнізона пачалася падрыхтоўка да франтовага з'езда, пачатак якога быў запланаваны на 7(20) красавіка.

Саборная плошча ў сакавіку 1917 г.

Асабістую ў ім зацікаўленасць выказаў ваенны міністр А.І.Гучкоў, які ў сувязі з гэтым выступіў перад мінскімі вайскоўцамі і грамадскімі дзеячамі 29 сакавіка (11 красавіка).

Не менш актыўна выяўляў сябе ў пачатку рэвалюцыйна-нацыянальнага руху. Яўрэйскае насельніцтва ў сілу вядомых прычын найбольш шчыра вітала звяржэнне самаўладдзя, збірала сродкі на карысць пацярпелых ад царызму ў розныя дэмакратычныя фонды, накіроўвала віншаванні на адрас лідэраў Дзяржаўнай думы і Часовага ўрада, папаўняла партыйныя і прафсаюзныя арганізацыі, значна пашырыла свой удзел ва ўладных структурах (камітэт бяспекі, гарадское самакіраванне, камісарыят).

Буйнейшай грамадска-палітычнай падзеяй польскага жыцця ў Мінску стала святкаванне 19 сакавіка (1 красавіка) з нагоды дэкларацыі Часовага ўрада аб гарантыях на адраджэнне незалежнай Польшчы пасля склікання Устаноўчага сходу. У пачатку красавіка ў горадзе была створана спецыяльная камісія па каардынацыі сумеснай дзейнасці палякаў. Узмацненню яе аўтарытэту паспрыяў прыезд у Мінск членаў фракцыі «польскага кола» ў Дзяржаўнай думе Рачкоўскага і Яронскага. Адным з першых вынікаў працы камісіі стала стварэнне асветніцкага таварыства «Мацеж Польшка», а таксама палітычнага клуба. Перспектыва аднаўлення дзяржаўнасці значна актывізавала дзейнасць палякаў-вайскоўцаў, якія здолелі 16 красавіка сабрацца на свой з'езд у Мінску.

Цэнтрам беларускага руху ў Мінску зрабіўся Нацыянальны камітэт (старшыня Р.А.Скірмунт), арганізаваны на базе Таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. Яго сумеснымі з грамадоўцамі намаганнямі 12(25) сакавіка ўдалося правесці буйную агітацыйна-прапагандысцкую акцыю «Дзень беларускага значка», у ходзе якой у горадзе праходзілі мітынгі,

збіраліся сродкі, у тым ліку шляхам продажу значкоў — «нацыянальнага колераў Беларусі чырвонага з белым».

Разам з камітэтам Беларускай сацыялістычнай грамады (БСГ, старшыня А.А.Смоліч) Нацыянальны камітэт склікаў 25—27 сакавіка (7—9 красавіка) з'езд беларускіх арганізацый. Нягледзячы на ідэйна-маральнае процідзеянне праціўнікаў беларускага руху, у ліку якіх апынуўся намочнік губернскага камісара І.І.Метліцкі, удзельнікам з'езда ўдалося вызначыць бліжэйшыя і аддаленыя перспектывы нацыянальнага жыцця, а таксама стварыць каардынацыйны цэнтр — Беларускі нацыянальны камітэт (БНК, старшыня Р.А.Скірмунт). Паводле выпрацаванай дэкларацыі, прызнавалася неабходным стварэнне ў Мінску Беларускай краёвай рады — вышэйшага органа ўлады аўтаномнай Беларусі ў складзе федэратыўнай Расійскай Рэспублікі.

4(17) красавіка для рэалізацыі сваёй праграмы ў аграрным пытанні ў галіне арганізацыі сялянства кіраўнікі БНК склікалі ў Мінску краёвы з'езд сялянскіх дэпутатаў ад Мінскай, Магілёўскай і Віленскай губерняў, які, аднак, не прынёс жаданых вынікаў. Адна з прычын гэтага — расколінаная, па сутнасці антыбеларуская, дзейнасць Мінскага камітэта Усерасійскага сялянскага саюза (старшыня М.В.Фрунзе), які ўзнік 22—23 сакавіка (4—5 красавіка) і выказаў аднаасобныя прэтэнзіі на арганізацыю сялян Беларусі.

З 7(20) да 17(30) красавіка ўвага ўсерасійскай грамадскасці была звернута на ход з'езда салдацкіх і рабочых дэпутатаў Заходняга фронту, у якім удзельнічала каля 1400 чалавек. Для жыхароў Мінска названы форум набываў выключную значнасць яшчэ і таму, што на яго былі запрошаны вядомыя дзяржаўныя і палітычныя лідэры — Гучкоў, Радзянка, Родзічаў, Цярэцін, Чхеідзе і інш. 9(22) красавіка ў гонар

сталічных гасцей і дэлегатаў з'езда ў горадзе прайшла масавая маніфестацыя, якая сімвалізавала еднасць дэмакратыі, згуртаванне вакол Часовага ўрада, усеагульны настрой умацавання заваёвы рэвалюцыі, дасягнуць гарадскога міру і г.д. Гэта была першая ўдзел усе існаваўшыя на той час палітычныя арганізацыі — «аб'яднанне» РСДРП, Партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (ПСР), БСГ, ПНС, сіяністы і інш.

Невыпадкава таму, што і вынікі Франтавага з'езда выявілі істотнае адзінства дэлегатаў у важнейшых тагачасных пытаннях — ваенным, рабочым, аграрным, адносна Часовага ўрада і інш. На з'ездзе быў абраны Франтавы камітэт з 75 чалавек (старшыня Падвіцкі, з лета — Кажэўнікаў) з размяшчэннем яго ў Мінску, на плошчы Свабоды, 4.

Завяршальным акордам работы з'езда стаў удзел яго дэлегатаў у святкаванні 18 красавіка (1 мая) Дня міжнароднай салідарнасці працоўных.

Праз два дні, 20 красавіка (3 мая), у Мінску праведзена яшчэ больш маштабная маніфестацыя з нагоды святкавання Канстытуцыі Рэчы Паспалітай

1791 г. Раніцай ва ўсіх каталіцкіх храмах прайшла ўрачыстая імша. Усе польскія ўстановы былі закрыты, вучні-палякі вызвалены ад заняткаў, а чыноўнікі — ад службы. Пасля касцёла ўдзельнікі свята пастроіліся ў калонныя шэрагі па восем чалавек і пад гукі аркестраў, якія выконвалі «Марсельезу», узяўшыся за рукі, рушылі па галоўных вуліцах. Сярод маніфестантаў знаходзіліся дэлегаты вайсковага з'езда палякаў, прадстаўнікі каталіцкага духавенства, рабочыя, грамадскія дзеячы, камісар Б.М.Самойленка з намеснікамі, гарадскі галава С.Б.Хржанстоўскі з членамі ўправы і гласнымі-палякамі і многія іншыя. Над маніфестантамі луналі нацыянальныя сцягі з белым арлом і надпісамі: «Братэрства, роўнасць, свабода», «За нашу і вашу свабоду». У харавым выкананні гучалі нацыянальныя гімны «Яшчэ Польшча не загінула», «Божа, барані Польшчу», «З дымам пажараў» і інш.

20 красавіка (3 мая) у горадзе пачалася яшчэ адна важная падзея — І з'езд сялянскіх дэпутатаў Мінскай і Віленскай губерняў з удзелам прадстаўнікоў уладных і грамадска-палітычных арганізацый. Асноўны змест вынесеных рэзалюцый па пытаннях аб вайне і міры,

Прэзідыум І франтавага з'езда ў Мінску, 1917 г.

аб зямлі, аб Часовым урадзе і іншых дубліраваў дакументы франтавога з'езда. Што датычыць нацыянальнага пытання, то сялянскія дэлегаты не падтрымалі Дэкларацыю БНК і нават выказаліся супраць беларускай школы. Яны ж абралі губернскі выканком Савета сялянскіх дэпутатаў з 20 чалавек (старшыня М.В.Фрунзе). Пасля з'езда процістаянне названага выканкома і БНК толькі ўзмацнілася. Камітэт БСГ, нягледзячы на існаванне ўласнага друкаванага органа «Грамада», з цяжкасцю стрымліваў беспадстаўныя абвінавачанні «рэвалюцыйнай дэмакратыі» ў нацыяналізме, сувязях з памешчыкамі і г.д.

15—26 мая (28 мая—8 чэрвеня) на настаўніцкім з'ездзе Мінскай губерні з удзелам 1200 чалавек абмяркоўваліся пытанні аб Устаноўчым сходзе, сацыялізме, палітычных партыях, дэмакратычнай рэспубліцы, бягучым моманце і, асобна, аб ролі настаўніка ў вызваленчым руху, і інш. Як адзначалася ў адной з газетных нататак, «самым баявым пытаннем з'езда было так званае «беларускае пытанне». Дэлегат В.Ц.Рагуля ў спецыяльным дакладзе «Самавызначэнне Беларусі і мова выкладання ў беларускай школе» выказаўся супраць аўтаноміі і выкладання на беларускай мове. Супраць асноўных палажэнняў

даклада гораха выступіла настаўніца В.Лявіцкая. Але іншыя дэлегаты былі настроены не менш ваяўніча. «Панакупляўшы беларускіх газет, — гаварылася ў адной з публікацый, — яны рвалі іх на шмочце, шпурлялі на падлогу, ды тапталі нагамі». У выніку пераважнай большасцю (супраць 2) была прынята прапанаваная дакладчыкам рэзалюцыя, дзе абгрунтоўвалася неабходнасць навучання ў школах краю на рускай мове, а лепшай формай палітычнага ўладкавання Беларусі прызнавалася Абласное земскае самакіраванне ў складзе Расіі. Такім чынам, замест чакаемай падтрымкі ад настаўніцтва, БНК атрымаў яшчэ аднаго палітычнага праціўніка ў выглядзе створанага губернскага Настаўніцкага саюза на чале з А.Сцепуржынскім.

На працягу мая (чэрвеня) у Мінску адбывалася далейшая кансалідацыя і арганізацыйнае афармленне нацыянальных, класавых, партыйных і іншых згуртаванняў. Так, у гэты час прайшоў з'езд рабочых і служачых УЗС і УСГ, дэлегатаў усіх польскіх арганізацый Саветаў рабочых і салдацкіх дэпутатаў Паўночна-Заходняй вобласці, канферэнцыя ПСР Заходняй вобласці і фронт, утварэнне партыйных цэнтраў Бунда, ПНС, ПСР, Беларускай народ-

Штаб грамадзянскай міліцыі ў Мінску.

най партыі сацыялістаў (БНПС). Пыйшлі ў свет друкаваныя органы Выкамзаха («Фронт»), мінскіх бундаўцаў («Дэр Векер»), БНК («Вольная Беларусь») і інш.

2—5(15—18) чэрвеня працавала абласная канферэнцыя Бунда. Прыкладна ў гэты ж час намеціўся выхад большавікоў з Аб'яднанай арганізацыі РСДРП.

У пачатку чэрвеня асноўная ўвага мінскай грамадскасці была прыцягнута да пытання аб перспектывах міру. Вялікія спадзяванні на яго дасягненне звязваліся з летнім наступленнем расійскай арміі. Бальшавіцкія дэпутаты Франтавага камітэта і рабоча-салдацкага Савета, скарыстаўшы часовую адсутнасць эсэра-меншавіцкіх лідэраў гэтых арганізацый, прынялі пастановы супраць наступлення. Вярхоўнаму галоўнакамандуючаму А.А.Брусілаву давялося асабіста прыбыць у Мінск, каб разам з галоўнакамандуючым Заходнім фронтам А.І.Дзянікіным дамагчыся новай рэзалюцыі ў падтрымку наступлення. Пад гэтым жа лозунгам 18 чэрвеня (1 ліпеня) пад кіраўніцтвам Мінскага Савета і Франтавага камітэта ў горадзе адбылася масавая маніфестацыя. Спробы бальшавікоў выступіць з крытыкай наступальнай палітыкі Часовага ўрада поспеху не мелі. У канцы чэрвеня Мінск наведаў сам ваенны міністр А.Ф.Керанскі, які меў сустрэчу са служачымі штаба Заходняга фронту і прадстаўнікамі «рэвалюцыйнай дэмакратыі». Для палітычнага кіравання арміямі фронту і ўрэгулявання адносін паміж камандаваннем і салдацкімі камітэтамі была влучана пасада франтавага камісара Часовага ўрада, якую заняў В.Б.Станкевіч (са жніўня — сацыял-дэмакрат У.В.Жданаў).

Правал летняга наступлення расійскай арміі, выхад кадраў міністраў з урадавага кабінета ў спалучэнні з іншымі акалічнасцямі 3(16) ліпеня падштурхнулі асобныя часці сталі-

нага гарнізона, якія знаходзіліся пад уплывам бальшавікоў і анархістаў, да ўзброенага выступлення з мэтай звяржэння «буржуазнага» Часовага ўрада.

5(18) ліпеня ў штаб Заходняга фронту прыбыў А.Ф.Керанскі, які інспектаваў раён баявых дзеянняў 10-й арміі. Атрымаўшы апошнюю інфармацыю і аддаўшы адпаведныя распараджэнні, ён адбыў у сталіцу.

Звесткі пра падзеі ў Петраградзе выклікалі вялікую занепакоенасць усёй расійскай, у тым ліку мінскай грамадскасці. 5(18) ліпеня гарадская арганізацыя ПСР і Выканком абласнога Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў, 7(20) ліпеня — Франтавы камітэт, 8(21) ліпеня сход 182 салдацкіх камітэтаў гарнізона рэзка асудзілі бальшавіцкае выступленне і выказаліся ў падтрымку Часовага ўрада. Неўзабаве ўся «рэвалюцыйная дэмакратыя» горада ўхваліла зварот Цэнтральнага Выканаўчага Камітэта Саветаў рабочых і салдацкіх і Выканкома Савета сялянскіх дэпутатаў Расіі аб падтрымцы новага кабінета міністраў (старшыня А.Ф.Керанскі), абвешчанага «Урадам выратавання рэвалюцыі». Практычным увасабленнем гэтага рашэння стала ўтварэнне 15(28) ліпеня ў горадзе Камітэта рэвалюцыйных арганізацый (старшыня А.І.Вайнштэйн) з удзелам прадстаўнікоў Мінскага Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў, Савета сялянскіх дэпутатаў Мінскай і Віленскай губерняў, Франтавага камітэта, Камітэта грамадскай бяспекі, сацыялістычных (у тым ліку БСГ) партый і інш. За два з лішнім тыдні сваёй дзейнасці Камітэту рэвалюцыйных арганізацый удалося аб'яднаць усе ўладныя і грамадска-палітычныя структуры ў мэтах недапушчэння парушэння правапарадку і забяспечыць маральную падтрымку цэнтральнай уладзе. Характэрна, што мінскія бальшавікі, якія ў ліпені аформілі ўласную арганізацыю і наладзілі выданне газеты «Звезда», у сваёй антыўрадавай палітыцы не здолелі

істотна паўплываць на настрой мясцовых рабочых.

Найбольш працяглым па часе (май—ліпень), значным па сутнасці, маштабным па колькасці ўдзельнікаў, разнастайным па формах агітацыйна-прапагандысцкай барацьбы з'яўляўся перыяд, звязаны з перавыбарамі гарадской думы. Сваіх прэтэндэнтаў на 102 мандаты гласных выставілі 14 партыйных, нацыянальных, прафесійных і інш. аб'яднанняў. У выніку большасць месца атрымалі эсэры (33), «аб'яднаныя сацыял-дэмакраты» (22) і нацыянальныя сацыялісты (12).

Перамога на выбарах прадстаўнікоў левых сіл дазволіла ім узначаліць думскае кіраўніцтва. Так, старшынёй думы быў абраны бундавец А.І.Вайнштэйн, гарадскім галавой — эсэр П.П.Кашчанка, членамі ўправы — эсэры Н.Д.Зальманаў і Белькінд, сацыял-дэмакрат Скаржынскі, польскі сацыяліст С.Л.Гельтман, сакратаром — бундаўца Я.А.Гурвіч.

З моманту свайго абрання новая дума стала не толькі агульнапрызнаным органам улады, але і аўтарытэтнейшым цэнтрам грамадска-палітычнага жыцця горада. З пачаткам яе функцыянавання дзейнасць Камітэта грамадскай бяспекі канчаткова спынілася.

Да ліку значных падзей, якія адбыліся летам 1917 г. у Мінску, адносіцца з'езд беларускіх партый і арганізацый 8—10(21—23) ліпеня. Ён працаваў у неспрыяльных для нацыянальнага руху ўмовах. Як адзначаў лідэр Беларускай народнай грамады (БНГ) А.І.Цвікевіч, нават у Мінску, «галоўным горадзе беларускім, народ не гаспадар сам сабе». Асноўнымі вынікамі з'езда сталі: скасаванне ранейшага кіруючага цэнтра — БНК і абранне новага — Цэнтральнай Рады беларускіх арганізацый (ЦРБА, старшыня Я.Ю.Лёсік), аднаўленне Беларускага вучыцельскага хаўрусу і інш.

Другі з'езд сялянскіх дэпутатаў Мінскай і Віленскай губерняў [30

ліпеня (12 жніўня) — 1 (14 жніўня)] выявіў вызначальны ўплыў на існаванне ЦРБА, што, у прыватнасці, адбылася ў час абрання новага, выключна эсэраўскага губернскага выканкома Савета, а таксама рэдакцыі «Крестьянской газеты». Акрамя таго, удзельнікі з'езда на найбольшай рэзка выступілі супраць пазарабавання нацыянальнай аўтаноміі «неадпаведнай інтарэсам працоўнага класаў беларускага народа». У сваю чаргу 1-я сесія ЦРБА [5—6 (18—19) жніўня] пацвердзіла імкненне да краёвай аўтаноміі ў складзе Расійскай Федэрацыі.

6—7(19—20) жніўня ў горадзе адбылася I канферэнцыя губернскай арганізацыі Бунда. Новы губернский камітэт узначаліў Цеўмін.

20—22 жніўня (3—5) верасня працягла франтавая канферэнцыя эсэраў, якая прадстаўляла 32—33 тыс. членаў партыі. Франтавы камітэт (старшынні М.К.Нікалаеў) падпарадкоўваўся Мінскаму абласному камітэту ЦСР (старшыня І.П.Несцераў). З 23 кастрычніка эсэры сталі выдаваць газету «Социалист-революционер».

27 жніўня (9 верасня)—1(14) верасня ў час канфлікту паміж Вярхоўным галоўнакамандуючым Л.Г.Корнілавым і старшынёй-міністрам А.Ф.Керанскім у Мінску па ініцыятыве мясцовага Франтавага камітэта быў створаны і дзейнічаў Часовы рэвалюцыйны камітэт (ЧРК, старшыня эсэр Кажэўнікаў). У яго працы ўдзельнічалі таксама прадстаўнікі гарадской думы, Мінскага Савета рабочых і салдацкіх дэпутатаў, губернскага Савета сялянскіх дэпутатаў. Усе распараджэнні ЧРК ажыццяўляліся ад імя франтавага камісара У.В.Жданава. Асноўнымі намаганнямі антыкарнілаўскага камітэта былі скіраваны на прадухіленне магчымых антыўрадавых або анархічных выступленняў на фронце і ў тыле, на заспакаенне насельніцтва, на агітацыю ў падтрымку Часовага ўрада. 30 жніўня (12 верасня) на сходзе праў-

ленняў прафсаюзаў паводле даклада старшыні Цэнтральнага Бюро Б. Чорнага была прынята рэзалюцыя, у якой рабочыя Мінска заклікаліся ўстаць на абарону інтарэсаў свабоды, рэвалюцыі і быць гатовымі даць адпор выступленням усіх контррэвалюцыйных элементаў і здраднікам справе рэвалюцыі. Акрамя таго, было абмеркавана і становішча вырашана пытанне пра стварэнне рабочых дружын па ўзору петраградскай Чырвонай гвардыі. За ўвесь перыяд існавання ЧРК звычайная жыццядзейнасць горада прыкметна не парушалася.

На працягу верасня — кастрычніка ў сувязі з набліжэннем выбараў ва Устаноўчы сход актывізавалася дзейнасць партыйных арганізацый. Так, 1—3 (14—16) верасня ў Мінску адбылася франтавая і абласная нарада РСДРП(б), якая завяршылася прыняццем шэрагу рэзалюцый, скіраваных на злом улады, і абраннем абласнога бюро партыі. 15 (28) верасня прайшлі больш прадстаўнічая I, а за ёй і II Надзвычайная Паўночна-Заходняя канферэнцыя РСДРП(б), якія пацвердзілі абраны курс, скіраваны супраць Часовага ўрада, «на пераход улады да Саветаў» і г. д.

25 верасня (8 кастрычніка) у Мінску адбылася канферэнцыя сацыял-дэмакратычных арганізацый Паўночна-Заходняй вобласці і фронту, якія прадстаўлялі абаронцаў, меншавікоў-інтэрнацыяналістаў, аб'яднаных сацыял-дэмакратаў (інтэрнацыяналістаў). Вынікам яе працы стала прыняцце адпаведных рэзалюцый па зладзённых пытаннях рэвалюцыі, вылучэнне кандыдатаў на выбары ва Устаноўчы сход і абранне Абласнога камітэта партыі.

У 20-х чыслах верасня на ўсерасійскім маштабе праходзіла святкаванне 20-гадовага юбілея Бунда. У сувязі з гэтым 26 верасня ў Мінску адбылося ўрачыстае пасяджэнне прадстаўнікоў «рэвалюцыйнай дэмакратыі» (за выключэннем бальшавікоў) з удзелам петраград-

скіх дзеячаў. Мерапрыемства завяршылася масавай маніфестацыяй. Да сярэдзіны кастрычніка ў Мінск перамясціўся ЦК Бунда. Сюды ж былі перанесены партыйнае выданне «Арбейтэр Штыме», прафсаюзны орган «Лебэн».

Па-ранейшаму прыкметнай актыўнасцю вызначалася польскае жыццё. У канцы верасня — пачатку кастрычніка ў Мінску адбыліся губернска і абласны з'езды польскіх рад па ўзгадненні спісу кандыдатаў на выбары ва Устаноўчы сход. Мясцовыя польскія таварыствы збіралі ахвяраванні на карысць часцей 1-га нацыянальнага корпуса (камандуючы Ю. Р. Доўбар-Мусніцкі). У кастрычніку ў горадзе ўрачыста адзначана 100-годдзе з дня смерці Т. Касцюшкі.

15 (28) кастрычніка ў Мінску адкрылася 2-я сесія ЦРБА. З гэтай нагоды часова прапыніў сваю працу III з'езд БСГ, а яго новы старшыня Я. Дыла ўзначаліў прэзідыум сесіі. Сярод яе ўдзельнікаў вызначалася моцная тэндэнцыя да аб'яднання ўсіх беларускіх сіл, не зважаючы на іх сацыяльную прыналежнасць і палітычную прыхільнасць. У выніку аб'яднання ЦРБА з дэлегатамі-беларусамі Заходняга фронту быў створаны новы цэнтр нацыянальнага руху — Вялікая беларуская рада (ВБР), старшыня капітан В. Адамовіч.

18 (31) кастрычніка пачаў працу з'езд вайскоўцаў-беларусаў Заходняга і іншых франтоў, які паставіў на выбарах ва Устаноўчы сход галасаваць за спіс БСГ, а таксама абраў Цэнтральную Беларускую вайсковую раду (ЦБВР), маючы на мэце фарміраванне нацыянальных часцей. З улікам узростаў ролі вайсковых элементаў у беларускім руху 25 кастрычніка (7 лістапада) з'езд БСГ абраў новы склад ЦК, куды разам з цывільнымі асобамі (Я. Дыла, А. Прушынскі, П. Бадунова, А. Смоліч, З. Жылуновіч, Я. Варонка, Б. Тарашкевіч) увайшлі вайскоўцы В. Адамовіч, С. Рак-Міхайлоўскі,

Я. Мамонька, М. Шыла, В. Муха.

На базе мінскага камітэта ПНС праходзіла кансалідацыя кадэтаў Заходняга фронту. 18(31) кастрычніка тут адбыўся іх I з'езд (старшыня генерал Меснер), які абмеркаваў бягучы момант і выпрацаваў спіс кандыдатаў ва Устаноўчы сход. 21 кастрычніка (3 лістапада) на сходзе мінскіх кадэтаў адбылося пераабранне камітэта, які ўзначаліў І. Старжэўскі. Друкаваным органам арганізацыі з'яўлялася газета «Мінская жизнь».

У той час, як паўсюдна па Расіі пачалася падрыхтоўка да Устаноўчага сходу, левая частка «рэвалюцыйнай дэмакратыі» (бальшавікі, левыя эсэры, сацыял-дэмакраты-інтэрнацыяналісты і інш.) падзяляла ідэю склікання II Усерасійскага з'езда Саветаў з тым, каб пераадолець крызіс улады. У Мінску гэта пытанне не знайшло аднадушша. Фактычна толькі Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў выказаўся за скліканне з'езда і абраў на яго сваіх дэлегатаў. Спроба яго (Савета) лідэраў склікаць прадстаўнічы абласны з'езд Саветаў выявіла негатывныя адносіны пераважнай большасці рабоча-салдацкіх арганізацый. З прычыны меўшага пачацця II Усерасійскага з'езда Саветаў у горадзе ўзрасла напружанасць. Таму Франтавы камітэт быў вымушаны прыняць адпаведныя захады, каб прадухіліць магчымыя парушэнні парадку.

Такім чынам, пасля перамогі Лютаўскай рэвалюцыі 250-тысячнае насельніцтва і 25-тысячны гарнізон Мінска атрымалі магчымасць легальна, у межах дэмакратычных правоў і свабод змагацца за дасягненне сваіх разнастайных (нацыянальных, класавых, партыйных, прафесійных і г. д.) мэт. Вызначальнай формай грамадска-палітычнага жыцця з часу звяржэння самаўладдзя да бальшавіцкага перавароту з'яўлялася супрацоўніцтва пераважнай большасці жыхароў і вайскоўцаў у сферы ўмацавання новага ладу і заваёў рэвалюцыі.

Нягледзячы на пэўныя класавыя, нацыянальныя і іншыя супярэчнасці, якія існавалі паміж рознымі пластавымі насельніцтва, кожная сацыяльная група ўжо мела магчымасць легальна ажыццяўляць сваю дзейнасць. Невыпадкова таму ў Мінску дзейнічалі прадстаўніцы палітычных партый, такіх як БСГ, таксама Бунд, РСДРП(б), ПСР, Паліцый, Цыён, АЯСРП, Цэірэй Цыён, сіяністы, Польскае сацыялістычнае аб'яднанне, БСГ, БНПС, ПНС і іншых грамадска-палітычных арганізацый.

Ужо вясной Мінск ператварыўся ў сапраўдны цэнтр палітычнага жыцця вайсковага, рабочага, сялянскага, нацыянальнага і іншых рухаў. Менавіта тут праводзіліся важнейшыя вайсковыя, нацыянальныя і партыйныя форумны, выходзіла найбольшая на Беларусі колькасць газет.

Дзякуючы цеснаму супрацоўніцтву мясцовых партыйных і грамадска-палітычных арганізацый за ўвесь перыяд рэвалюцыйны час у горадзе не адбылося істотных правапарушэнняў, тым больш — праяў контррэвалюцыі. Дзейнасць штаба Заходняга фронту знаходзілася пад пільнай увагай Часовага ўрада: за азначаны перыяд пасадку галоўнакамандуючых займалі генералы Эверт, Смірноў, Лячыцкі, Гурскі, Дзянікін, Балуюеў.

Двоеўладдзе, якое існавала ў сталіцы, не было тыповым для Беларусі, у тым ліку для Мінска, дзе ўлада знаходзілася ў руках дэмакратызаванай (а са жніўня — дэмакратычна абранай) гарадской думы і падтрымлівалася грамадска-палітычнымі арганізацыямі. Канфліктаў паміж апошнімі і кіраўнікамі Часовага ўрада — губернскага, павятовага, заходнефронтавага, акруговага камісарамі — не назіралася. Наадварот, у час палітычных калізій у Петраградзе мясцовыя грамадска-палітычныя арганізацыі і ўрадавыя ўстановы цесна супрацоўнічалі ў часовых органах улады — Камітэце грамадскай бяспекі, Камітэце

рвалюцыйных арганізацый, Часовым рвалюцыйным камітэце. За ўвесь пасярэвалюцыйны перыяд у Мінску не было палітычных акцый, скіраваных супраць Часовага ўрада або яго мясцовых органаў. У кастрычніку губернскаму камісару Б.М.Самойленку саступіў сваю пасадку І.І.Метліну, дэмакратычна абранаму на пасяджэнні членаў камісарыята.

Найбольш аўтарытэтнымі грамадска-палітычнымі ўстановамі горада ўзначаленыя Франтавы камітэт і ў значна меншай ступені — Савет рабочых і салдацкіх дэпутатаў. Найбольш папулярным будынкам горада, дзе адбыліся сходы, пасяджэнні, лекцыі, продаж газет і літаратуры, з'яўлялася памяшканне Франтавага камітэта на плошчы Свабоды, 4.

Большасць з'ездаў і канферэнцый праходзілі ў гарадскім (цяпер імя Янкі Купалы) тэатры. Агульная іх колькасць за 8 месяцаў пасля Лютаў-

скай рэвалюцыі складала не менш як 30. За гэты ж час у горадзе праведзены 6 масавых маніфестацый, звыш 10 гарадскіх кампаній па зборы сродкаў у фонды партыйных, нацыянальных і інш. арганізацый, а таксама па продажы аблігацый «Пазыкі Свабоды».

У цэлым з сакавіка да кастрычніка 1917 г. у Мінску адбыліся важныя становучыя змены ва ўсіх сферах жыццядзейнасці пераважнай масы яго жыхарства. Многае яшчэ належала вырашыць, але не шляхам звяржэння Часовага ўрада. Мінчане, як і ўсё насельніцтва рэспублікі, рыхтаваліся да Устаноўчага сходу. У самім горадзе былі заснаваны 2 выбарчыя камітэты — Мінскай і Заходнефрантавой акруг.

Літаратура:

Гл. пры артыкуле Кастрычніцкая рэвалюцыя 1917 г. у Мінску.

М.Я.Сяменчык.

Паводка 1917 г.

Замаразак, што наступіў перад вечарам 23.3.1917 г., спыніў падняцце вады на р. Свіслачы.

Але з раніцы наступнага дня вада зноў пачала хутка прыбываць. Асабліва моцны прыток вады назіраўся паміж 8 і 9 гадзінамі, калі ўзровень яе павысіўся яшчэ на паўметра. Ужо раніцой вада заліла нізінныя часткі горада.

Магчыма, што гарадская электрычная станцыя на 2—3 дні прыпыніць водпуск электрычнай энергіі абанентам. Жыхарам неабходна запасацца газай і свечкамі, а таксама вадой на выпадак прыпынення водпуску вады водаправоднай станцыяй.

Найбольш высокага ўзроўню паводка дасягнула каля 4 гадзін раніцы на 26 сакавіка, калі вымяральнік каля гарадской электрастанцыі паказаў узняцце вады на паўтара сажны (3,2 м). Такой моцнай паводкі ў Мінску не было з 1906 г.

Гарадская водаправодна-электрычная станцыя вымушана была спыніць водпуск энергіі і вады гораду ў 3 гадзіны ночы на 26 сакавіка. Дзеянне водаправода ўдалося

аднавіць да 12 гадзін ночы на 27 сакавіка, а паступленне электрычнасці — да раніцы.

Дзякуючы дружным заходам, прынятым гарадскім упраўленнем, ваеннымі ўладамі, пажарнымі часцямі, міліцыяй і земскім саюзам, паводка не нарабіла вялікай шкоды. Масты ўдалося адстаяць, нягледзячы на сур'ёзную пагражальную ім небяспеку. Злашчасная Плябанская плаціна напорам вады была знесена, і часткі яе панесла на Захар'еўскі мост, які быў выратаваны толькі шляхам значных і цяжкіх намаганняў.

Жыхары затопленых кварталаў паспелі выбрацца своечасова з залітых кватэр і сярод іх ахвяр не было. Утапіліся па ўласнай неасцярожнасці два салдаты, якія каталіся на лодцы па залітым бурнымі патокамі Губернатарскім садзе.

Раніцай 27 сакавіка прыбрэжныя жыхары вярнуліся ў сваё сырое, занесенае ілам і брудам жыллё. І ўвесь дзень тут выпампоўвалася вада, ацяпляліся, сушыліся і ачышчаліся памяшканні.